

УДК 72.025:069

МУЗЕЇ ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ ЯК ВИЯВ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТНИХ АРХІТЕКТУРНИХ АНСАМБЛІВ УКРАЇНИ

Брич М. Т., аспірант, асистент кафедри ДОА Інституту архітектури
Національного університету «Львівська політехніка». Україна
Тел. (032) 258-25-36

Анотація. Складний характер архітектурно-містобудівних ансамблів зумовлює необхідність комплексного підходу до їх збереження. Пошук ефективних шляхів привів до формування особливого типу музеїв – музеїв під відкритим небом. Автором розглядаються особливості формування такого типу музеїв для повернення життєздатності великим пам'ятним архітектурним ансамблям України.

Ключові слова: архітектурна спадщина, архітектурний ансамбль, музей під відкритим небом, збереження пам'яток, музеєфікація.

МУЗЕИ ПОД ОТКРЫТЫМ НЕБОМ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА К СОХРАНЕНИЮ ПАМЯТНЫХ АРХИТЕКТУРНЫХ АНСАМБЛЕЙ УКРАИНЫ

Брич М. Т., аспірант, асистент кафедри ДОА
Інституту архітектури Національного університету
«Львовская політехніка». Україна
Тел. (032) 258-25-36

Аннотация. Сложный характер архитектурно-градостроительных ансамблей предопределяет необходимость комплексного подхода к их сохранению. Поиск эффективных путей привел к формированию особого типа музеев – музеев под открытым небом. Автором рассматриваются особенности формирования такого типа музеев для возвращения жизнеспособности большим памятными архитектурными ансамблями Украины.

Ключевые слова: архитектурное наследие, архитектурный ансамбль, музей под открытым небом, сохранение памятников, музеификация.

OPEN-AIR MUSEUMS AS A MEASURE OF COMPLEX APPROACH TO THE MEMORIAL ARCHITECTURAL ENSEMBLES OF UKRAINE PRESERVATION

Brych M. T., *phD student, assistant of the DAF Department of the Institute of Architecture,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine*
Tel. (032) 258-25-36

Abstract. The complex nature of architectural and urban-planning architectural ensembles necessitates an integrated approach to their preservation. The search for effective ways has led to the formation of a special type of museums – open-air museums. The author considers the peculiarities of the formation of such a type of museums to return the viability to the great memorable architectural ensembles of Ukraine.

Key words: architectural heritage, architectural ensemble, open-air museum, preservation of monuments, museification.

Resume. Architectural and urban-planning ensembles occupy the special place among all the variety of historical and cultural monuments of Ukraine. Their main feature is their complex nature due to peculiarities of formation and functioning as an integral part of the natural, territorial, historical, cultural and social environment simultaneously. Because of this feature, the search for architectural solutions for the organization of open-air museums is relevant. The author considers open-air museums as a way of organizing museums, which would create the best conditions for monuments ensembles perception as a complex system in the place of their origin, development and modern use, with minimal interference in the structure of the monument.

Постановка проблеми. Необхідність збереження культурної спадщини спонукає активізацію пам'ятоохоронної діяльності. Змінюються орієнтири культурної політики, а також зміст і види діяльності існуючих та новостворених музейних закладів. У сферу музейних інтересів активно включаються середовище, ландшафти, об'єкти нематеріальної спадщини. Цей крок означає перехід від збереження окремих пам'яток до музеєфікації цілих містобудівних комплексів, відтворення культурно-історичного середовища минулого. Сьогодні актуальним є пошук нових форм збереження історико-архітектурної спадщини. В даній ситуації обґрунтованим є звернення до музеїв під відкритим небом, створених на основі музеєфікації архітектурних пам'яток, територій та історичного середовища.

Метою статті є підкреслити необхідність комплексного підходу до збереження архітектурно-містобудівних ансамблів України, а також запропонувати його реалізацію шляхом створення музеїв під відкритим небом на основі музеєфікованих пам'ятних архітектурних ансамблів.

Завдання статті. Проаналізувати особливості комплексного підходу до збереження архітектурно-містобудівних ансамблів. Розглянути основні підходи до архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом, створених на основі ансамблів нерухомих пам'яток.

Архітектура безпосередньо пов'язана зі складними явищами синтезу культури і побуту людини. Тому архітектурні пам'ятки слід демонструвати не самі по собі, а в поєднанні з іншими близькими їм витворами матеріальної та духовної культури. Сьогодні є актуальним комплексний підхід до охорони об'єктів культурної спадщини, який чітко визначає необхідність збереження історичного середовища, яке є просторово-часовим полем життєдіяльності людини, організованим історично успадкованою системою будівель і споруд у ландшафтних умовах відповідної території.

Головна причина появи музеїв під відкритим небом, їх розповсюдження та популярності полягає у широкому спектрі можливостей, що дозволяють репрезентувати історико-культурну спадщину минулих епох комплексно і різносторонньо. Експонати сприймаються відвідувачами не як музейні предмети, вирвані з реальності, а як елементи, що нерозривно пов'язані між собою та з історичним та природним оточенням.

Метою створення музеїв під відкритим небом є не просто перетворення об'єктів містобудівної спадщини в об'єкти музейного показу або музейно-експозиційне використання пам'ятки архітектури, але й збереження їх історико-меморіальної цінності. Тому під час проведення музеєфікації пам'яток історії важливим є збереження і матеріальної структури, і місця їх розташування, і нематеріальних свідчень про історичні події та відомих осіб. Ця характерна риса робить музеї під відкритим небом середовищними.

Сьогодні йде мова про принципову зміну моделі взаємодії музею з відвідувачами. Наступає епоха «культури участі». Вона трактується як вільна, діяльна, свідома участь

людей в культурних і соціальних процесах, можливість бути не тільки «споживачами», але і вносити свій вклад у створення культурних заходів, в осмислення та актуалізацію культурної спадщини. Тому атмосфера минулих епох, відтворення старовинних свят та обрядів, які практикуються в музеях під відкритим небом їх такими популярними серед туристів.

Особливості збереження пам'яток у музеях під відкритим небом. Звичайно, не всі пам'ятки нерухомої спадщини можна музеєфікувати та адаптувати для туристичного відвідування. Виділяються певні критерії відбору, яким пам'ятка повинна відповідати. Об'єктом показу можуть стати об'єкти, які є історично цінними – як для вивчення історії окремого народу, так і людства в цілому. Другою умовою є ступінь збереженості пам'ятки в цілому та окремих її частин. Не рекомендується музеєфікувати пам'ятки, в яких збереглися лише фрагменти, що не можуть дати вичерпну картину історичного минулого даного об'єкту. В окремих випадках такі об'єкти консервують в існуючому вигляді з влаштуванням спеціальних мостиків для огляду решток і доповнюють макетами або зображеннями віртуальної реконструкції. Не останнє значення має і розміщення пам'ятки по відношенню до великих населених пунктів і транспортних сполучень. Складно забезпечити музей відвідувачами, якщо до нього складно добратися.

Незважаючи на різноманітність існуючих музеїв під відкритим небом, можна виділити загальні риси, характерні для архітектурних проектів їх просторової організації. Музеї під відкритим небом виконують ряд функцій, таких як культурна, освітня, комунікативна, екологічна, соціальна, економічна, рекреаційна, доповнююча та інші. З огляду на таке розмаїття, світова практика архітектурно-просторової організації музеїв під відкритим небом [6] передбачає використання наступних принципів: принцип збереження, принцип правдивості, принцип цілісності, принцип оборотності і функціональності, принцип багатшаровості. Важливими є пріоритетність захисту природного і культурного оточення, відтворення образу в ландшафті, домінування автентики над інтерпретацією, композиційна і стилістична відповідність та принцип символічного знакування.

Правильно сформувати архітектурний простір музею під відкритим небом для максимального використання потенціалу ансамблів пам'яток є надзвичайно складним завданням, оскільки підходи до організації інфраструктури та методи музеєфікації відрізнятимуться у кожному конкретному випадку через різноманітність і складність архітектурної спадщини. Більше того, можливості побудови нових споруд можуть обмежуватися охоронними зонами історико-культурних заповідників, в межах яких можуть функціонувати музеї під відкритим небом.

Діяльність сучасних музеїв під відкритим небом базується на музеєфікованих ансамблях нерухомих історико-культурних пам'яток. В їх основі лежать переважно пам'ятки архітектури з їх інтер'єрами, прилеглою територією, природним середовищем. Функцію документування такі музеї виконують шляхом збереження або відтворення самого ансамблю нерухомих пам'яток і властивого йому оточення [3].

Для розробки архітектурно-просторового плану музею під відкритим небом необхідно виконати попередні завдання. Серед них основними є:

- дослідити історичні закономірності містобудівного розвитку території, де розташовуватиметься музей;
- з'ясувати традиційну архітектурно-планувальну та об'ємно-просторову структуру земельних ділянок, їх функціональне призначення і зонування,
- визначити важливі історично сформовані візуальні зв'язки у межах території музею і поза ними;
- провести натурні обстеження території, де розташовуватиметься музей;

- виділити характерні елементи забудови, природного ландшафту, озеленення та благоустрою;
- інвентаризувати наявні будівлі і споруди, а також інші елементи історично сформованої об'ємно-планувальної структури;
- дослідити територію на підставі Державного реєстру нерухомих пам'яток України та переліків об'єктів культурної спадщини;
- визначити місця втрачених історичних об'єктів;
- визначити об'єкти та елементи забудови, благоустрою, природного середовища, озеленення, ландшафту, що становлять культурну цінність для ансамблю пам'яток і формують характеру середовище;
- визначити елементи, які не становлять культурної цінності, не відповідають традиційному характерові середовища або порушують зазначені вище візуальні зв'язки;
- визначити межі території музею;
- розробити план об'ємно-просторової організації музею під відкритим небом.

Для існування музеїв під відкритим небом необхідна комплексна реалізація організаційно-технічних заходів. Перш за все для створення музею під відкритим небом на основі архітектурного чи містобудівного ансамблю визначають межі та призначення земельних ділянок, вільні від забудови території, що підлягають збереженню, відновленню, облаштуванню або озелененню. На підставі наукових досліджень визначають охоронні межі території. Важливо детально продумати інфраструктуру, інженерні мережі та споруди, розташування доріг та вулиць, які підлягають реконструкції. Особливо важливо продумати можливість використання дрібного транспорту на території музею без шкоди для пам'яток. Переважно музеї такого типу займають велику територію, і відвідувачі можуть втомлюватися, намагаючись обійти всю експозицію.

Для створення музею під відкритим небом слід визначити елементи забудови, природного ландшафту, озеленення, важливі для збереження виняткової культурної та художньої цінності архітектурного ансамблю, традиційного характеру історичного середовища музею, які потребують суворого режиму охорони і не підлягають жодним змінам. Окремо визначаються об'єкти, які підлягають знесенню, видаленню або ліквідації. Це переважно, сучасні споруди, що не несуть жодної цінності та руйнують цілісність архітектурного ансамблю. Пізніше визначаються місця відтворення цілком або частково втрачених об'єктів, елементів розпланування, благоустрою, озеленення, важливих для традиційного характеру середовища. Деякі зі збережених споруд підлягають реконструкції або перебудові, зміні функціонального призначення, способів використання або зовнішніх форм [1]. В таких об'єктах можна розташувати окремі приміщення, необхідні для повноцінного функціонування музею. Архітектурно-просторове розпланування музею під відкритим небом передбачає визначає місця, де допустимо збудувати нові об'єкти та елементи благоустрою, озеленити територію з метою її кращого пристосування під музейну функцію.

Для архітектурних ансамблів особливо актуальною є художня, історична та містобудівна достовірність образу. Тому для таких пам'яток важливою є цілісність, яка часто є втраченою через руйнацію та втрату окремих елементів ансамблю. В таких випадках може використовуватися фрагментарна або цілісна реставрація.

Фрагментарна реставрація, що передбачає відновлення задокументованих фрагментів пам'ятки, орієнтується передусім на збереження автентичності. Але в рамках цього методу здебільшого не вдається відтворити достовірний і цілісний образ ансамблю. Цю задачу вирішує метод цілісної реставрації, метою якої є повернення пам'ятці інтегрального архітектурно-художнього вигляду шляхом доповнення втрачених її елементів. Розширеною версією цілісної реставрації є реставраційна реконструкція

(реставраційна відбудова) пам'ятки. Застосування методу цілісної реставрації часто мотивується метою ревалоризації архітектурно-містобудівного ансамблю [4]. У цьому випадку автентичність і достовірність виступають на макрорівні історичного середовища. Найважливішим стає збереження художнього образу ансамблю, який в даному випадку є ціннішим, ніж матеріальна автентичність окремих дрібних елементів. Цілісна реставрація ставить за мету максимальне розкриття особливостей пам'ятки як витвору мистецтва. Цей метод частково нехтує автентичністю, але зберігає художню достовірність, що є ключовим для архітектурних ансамблів.

Доцільність цього методу досі викликає бурхливі дискусії. Міжнародні та вітчизняні документи не рекомендують відбудовувати втрачені пам'ятки. Тому до реставраційної реконструкції варто вдаватися лише в окремих випадках. Якщо відсоток втрат пам'ятки є доволі значний, а її відновлення мотивується необхідністю регенерації архітектурного ансамблю та відновлення його ключових складових, то відбудова дозволяється лише при наявності достатнього наукового підґрунтя.

В музеях під відкритим небом основними експонатами є самі архітектурні пам'ятки, тому, згідно музейної теорії [5], вони не потребують додаткових виставок і експозицій. Але вони здатні якісно доповнити музей.

Сучасні музеї постійно розширюються і доповнюються новими функціями. Вони стають центрами освіти, комунікації, культурної інформації і творчих інновацій. Культурно-освітня діяльність середовищних музеїв під відкритим небом може за рахунок видовищності, художньої образності, просторових перспектив і природного оточення підвищити інтерес відвідувачів до нашої спадщини у всіх її виявах. Для подібних музеїв характерними є численні анімаційні програми та історичні реконструкції подій.

При такому різноманітті функцій музею, архітектурна організація повинна вирішувати ще більшу кількість проблем, оскільки всі будівлі і споруди на території музеїв під відкритим небом повинні повноцінно виконувати заплановані завдання, а також не завдавати шкоди пам'яткам, гармоніювати з ними, з оточенням та між собою, в той же час формуючи відповідне історичне середовище.

Результатом проектних робіт має стати вироблення проекту архітектурно-просторової організації, що передбачає комплекс захисних заходів проведення консерваційних та реставраційних робіт, реконструкцію окремих об'єктів пам'яток, побудову функціонально необхідних музею приміщень та комунікацій, розпланування приміщень і території, а також проведення робіт з ревалоризації автентичного архітектурного наповнення.

Музеї під відкритим небом в Україні. В Україні сьогодні налічується сім великих і середніх музеїв під відкритим небом. Але все це – музеї народної архітектури (Національний музей народної архітектури та побуту в Києві, Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини у Переяславі-Хмельницькому, Музей народної архітектури та побуту у Львові, Музей народної архітектури та побуту у Чернівцях – найзначніші серед них) [2]. Останнім часом з'являються ідеї створення нових музеїв під відкритим небом в Україні.

У березні 2017 року у Львівській політехніці було проведено міжнародну конференцію «Збереження та ревалоризація пам'яток с. Підгірці. Відтворення втраченої дерев'яної церкви св. Михайла». Громада села висловила бажання відтворити дерев'яну церкву св. Михайла, яка згоріла 2004 року. В конференції брали участь українські та австрійські фахівці в галузях архітектури, реставрації та археології. Дискутуючи з приводу доцільності відтворення втраченої пам'ятки, яка була невід'ємною складовою ансамблю Підгорецького замку та важливим композиційним елементом ландшафту с. Підгірці, учасники конференції підсумували своє рішення в резолюції: слід не лише відновити церкву (детальні креслення якої є в наявності), але й створити великий музей-заповідник під

відкритим небом, який би об'єднав Підгорецький архітектурно-ландшафтний ансамбль та Пліснеський історико-культурний заповідник. Такий підхід зможе привабити відвідувачів, що допоможе залучити нові кошти на збереження та відновлення згаданих пам'яток. Підгорецький замок включений у відомий туристичний маршрут «Золота підкова Львівщини», тому подібний комплексний музей під відкритим небом зможе набути популярності досить швидко.

Ще одним актуальним рішенням може стати включення в маршрут Бродівського замку, який знаходиться неподалік. Ця пам'ятка зараз, на жаль, занепадає і руйнується. Концептуальне поєднання Підгорецького музею під відкритим небом і Бродівського замку зможе залучити увагу і кошти для реставрації останнього, який знаходиться у плачевному стані.

Висновки. Створення музеїв під відкритим небом сьогодні – дієвий засіб збереження матеріальних і духовних цінностей України, що дозволяє репрезентувати культурну спадщину для громадськості та якісно її інтерпретувати. Комплексний характер музеїв під відкритим небом дозволяє зберігати великі архітектурно-містобудівні, ландшафтні та археологічні пам'ятки, використовувати їх потенціал якнайповніше. Широкий спектр функцій, що виконують музеї цього типу, залучає численну публіку. Популярність подібних музеїв, зазвичай, приваблює спонсорів для збереження пам'яток-експонатів. Тому музеї під відкритим небом відіграють важливу роль для залучення в сучасне життя нерухомих пам'яток, в першу чергу архітектурних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вечерський В. Історико-культурні заповідники: плани організації території / В. Вечерський. // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. – 2010. – № 3. – С. 6–10.
2. Данилюк А. Музеї просто неба або Скансени у світі і в Україні / А. Данилюк. // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 7. – С. 20–23.
3. Жукова О. Створення ансамблевих музеїв як актуальне питання сьогодення вітчизняної музейно-пам'яток охоронної справи / О. Жукова. // Острозький краєзнавчий збірник. – 2012. – № 5. – С. 178–184.
4. Пламеницька О. Автентичність і достовірність: концепт і проблема архітектурної реставрації / О. Пламеницька. // Архітектурний вісник КНУБА. – 2014. – № 1. – С. 83–92.
5. Сердюк О. Музеєфікація комплексних пам'яток / О. Сердюк, Е. Градун. // Праці НДІ пам'яток охоронних досліджень. – 2009. – № 3. – С. 43–68.
6. Соколенко А. Archaeological sites museumification world experience / А. Соколенко. // Часопис соціально-економічної географії. – 2015. – № 19. – С. 198–204.